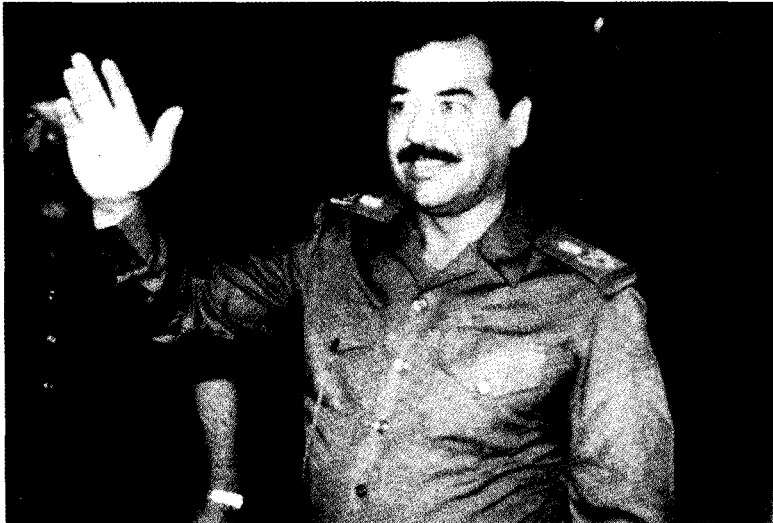

צדאם חוסיין ינסה שוב

רפי ישראלי

צדאם חוסיין - עריץ ערבי, פושע מלחמה מן הנקלים והמסוכנים שידעה האנושות מאז מלחמת העולם השנייה. הקלות בה הוא מתמרן את המערב חושפת שוב ושוב את חולשתה המבנית של הדמוקרטיה - התבוסתנות

¹ אפשר לקבל מושג על אישיותו המיסותרת של צדאם חוסיין מתוך התיאור המצויין שפרסם המזרחן אמציה ברעם Jerusalem Quarterly

² כמובן שלהיסטוריה משוכתבת זו אין כל שחר. הכיבוש הערבי מוסלמי מחה כל זכר לתרבויות הגדולות שקדמו לו.

עירק. צדאם חוסיין הרגיע את הרוחות בקרב הרוב השעי בדרום המדינה, המדוכא בדרך-כלל, על-ידי החשת תכניות לפיתוח כלכלי ופתיחת חלק מעמדות העצמה גם בפניהם.

לאחר-מכן פנה לבניין פולחן האישי שלו. הוא טיפח את תדמיתו ההירואית על-ידי הופעה בציבור במדים, חגור אקדח למוותניו, על-ידי הוצבת כרזות גדולות והולכות של דמותו בכל המקומות הציבוריים בערים, בכפרים ובדרכים, ועל-ידי ארגון הפגנות תמיכה המוניות. מסע האדרה עצמית זה, שכמוהו נותר כיום רק בקוריאה הצפונית, הגיע לשיאו בהשוואה בין צדאם חוסיין לחמורבי, השליט הבבלי הגדול, שכל המזרח התיכון הקדום נשא עיניים אל האימפריה הבבלית שלו מתוך יראת-כבוד. כל קישוטי הלוואי של התהילה רימזו לא רק על הקבלה בין שני האנשים, אלא נועדו להעניק עומק היסטורי לחלומותיו החדשים של צדאם חוסיין על הגמוניה במרחב. ברקע התמונות "הגדולות מן החיים" של צדאם חוסיין שהוצבו בכל מקום, נראית גם דמותו של חמורבי, דבר המרמז, לכאורה, על המשכיות: התהילה מלפני ארבעת אלפים שנה קמה לתחייה, העירקים של ימינו הם יורשי הבבלים הקדמונים, וצדאם חוסיין אינו אלא החוליה הנוכחית בשלשלת האפוסטולית של האישים הגדולים עטורי התהילה?

תומס קרלייל ציין פעם כי "ההיסטוריה של העולם היא, למעשה, אוסף הביוגרפיות של אישים גדולים". גם אישים גדולים שהם סמל הרוע נכללים בקטיגוריה הזאת, כגורמים מניעים בהיסטוריה המחוללים מאורעות בעלי היקף ומשמעות עולמיים, כדוגמת סטאלין, היטלר, צדאם חוסיין, והרשימה ארוכה. אנשים מסוג זה משמשים לנו תזכורת ש"קץ ההיסטוריה" אינו נראה כלל באופק. הם שוגים בחלומות של שיגעון גדלות ללא גבול, מונעים על-ידי שאפתנות חסרת מעצורים ונוטים לתמרן בין יריבים לאויבים מבית ומחוץ, לכרות בריתות ולהפר אותן, להביע עמדה מסוימת ואת היפוכה, לפתות ולאיים, לתקוף ולהעמיד פנים של קרבנות, לשקר ללא בושה ולהאשים אחרים בהונאה. הם פועלים באכזריות, אינם מרגישים מחויבות לשום אדם ולשום ערך, ונתיניהם מתייחסים אליהם ביראת-כבוד, ואפילו בהערצה, כל עוד יש להם הישגים. אנשים כאלה מתירים מעט מאוד חילוקי-דעות תחת שלטונם, וסביר מאוד שמי שמרים את ראשו - מאבד אותו. כל מי שמנסה להעיב על אור היקרות של המנהיג או להיות שותף לתהילתו נחשב לאיום ומחוסל, אם בגלוי כ"אויב העם", ואם בחשאי, באיזו תאונה מסתורית.

התכנית הגדולה של צדאם חוסיין

ברור לעין כל שצדאם חוסיין הוא מתכנן סבלני ובעל חזון, יהיו אשר יהיו הסיבות הפסיכולוגיות המונחות בשורש השאפתנות שלו. כבר בשנת 1975, כאשר היה סגן-הנשיא, אבל "האיש החזק" בעירק, הבין צדאם חוסיין שכדי להגיע לתהילה הראויה לדימויו העצמי, לעירק ולעולם, עליו לצעוד בנתיב ארוך ומייגע ולנקוט סדרה של אמצעים שאי-אפשר בלעדיהם, צעד אחר צעד.¹

ראשית, היה עליו לאחד את המדינה סביבו, על-ידי השקטת החיכוכים הפנימיים והצבת סמלים לאומיים קוסמים דיים, כדי שכל האזרחים יתייצבו מאחורי מנהיגותו האישית. תוך "הקרבה" פוליטית גדולה, חתם צדאם חוסיין בשנת 1975 על הסכם עם השאה האירני, שלפיו הכירה עירק בזכויותיה של אירן על מחציתו המזרחית של השאט-אל-ערב, ובתמורה לכך התחייבו האירנים להפסיק את הסיוע למורדים הכורדים בצפון

ד"ר רפי ישראלי הוא חבר מערכת נתיב.

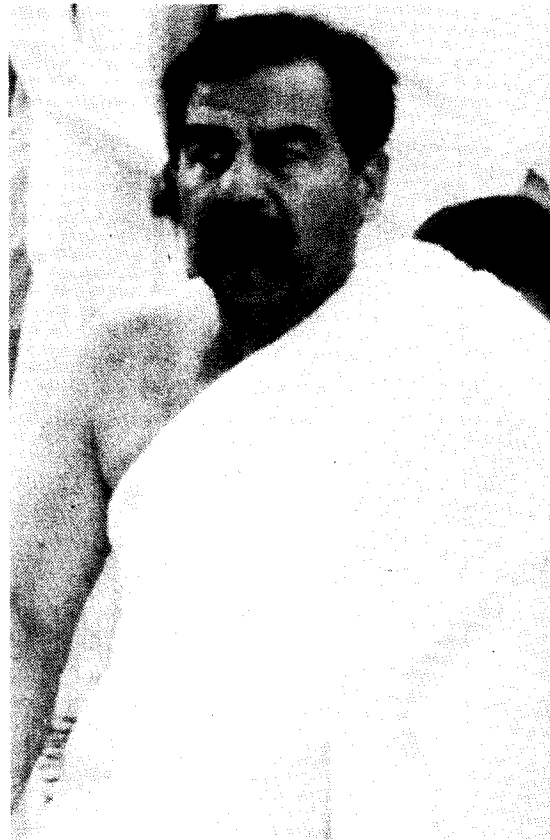
המשבר הראשון במפרץ הפרסי

צדאם חוסיין היה חייב לקיים ולטפח את מרכיבי העצמה שבנה ואת העמדה המשופרת שקנה לו בעולם הערבי כתוצאה מכך. הוא הבין, שכדי להיראות אמין הוא חייב לפעול, ולהיראות כמי שפועל, למען האינטרס הערבי, ולא רק למען האינטרסים של האדרת שמו או של מקומה הבכיר של עירק במרחב. המהפכה של חומייני באירן סיפקה לו את ההזדמנות המתאימה.

לא חלפו אלא 18 חודשים מאז הקמת המשטר החדש בטהרן, וצדאם חוסיין החליט לפעול, בין השאר מתוך חשש שהלהט המהפכני השיעי יגלוש גם לארצו, שם זכרו והעריצו את חומייני מאז 15 שנות הגלות שלו בקרב השיעים העירקיים (בין השנים 1963 ל-1978). צדאם חוסיין הציב לעצמו ארבעה יעדים:

א. הוא לטש עיניים אל מחוז חוויסטן האירני הסמוך שהיה מאוכלס בשבטים דוברי ערבית. צדאם חוסיין קיווה שהופעתו כ"מושיע" תתקבל בברכה לא רק על-ידי ערבים אלה, אלא תטה לצדו את כל העולם הערבי במאבק לגאולת אדמות ערביות מידי אירן – הארכי-אויבת המסורתית של הערבים.

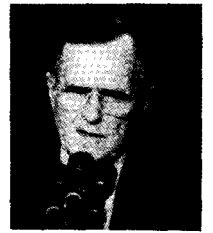
ב. ההשתלטות על חוויסטן, שנראתה בעיניו כ"פיקניק" קל עקב אי-השקט שנגרם על-ידי המהפכה והטיהורים בצבא האירני שהחלישו אותו

פולחן האישיות של צדאם חוסיין הונע לא רק על-ידי שאיפתו לפצות את עצמו על החסר שבילדותו ועל אלמוניותו בשנים עברו, אלא גם על-ידי ניסיונו להתמודד עם השאה האירני, יריבו-בעל-בריתו, שהוציא סכומי כסף אדירים כדי לשחזר את פרספוליס ואת תהילת העבר של האימפריה הפרסית הקדומה. כל מה שהשאה יכול לעשות, יכול צדאם לעשות טוב יותר. תוך טיפוח שגעונות הגדלות שלו חיסל צדאם חוסיין, ויש אומרים שאפילו במור-ידיו, כל מי שחלק על ההשקפה הזאת של המנהיג, או כל מי שנחשד בשאיפות לעלות בסולם המנהיגות או ללקט חלק מפירורי התהילה שהשאיר המנהיג מאחוריו. שנית, צדאם חוסיין נטל על עצמו להניח את אבני-הפינה של העצמה: צבא, תשתית טכנולוגית, פיתוח כלכלי וניצול נכון של עושר הנפט העצום שלו. למרות שאחרי ההסכם משנת 1975, שיישב את סכסוכי הגבול עם אירן, לא נשקף לעירק שום איום, לבשה ההתעצמות הצבאית של המדינה ממדים אדירים, ובמסגרתה הוקם צבא סדיר המונה 450,000 איש – שווה בגודלו לצבאותיהן של סוריה ומצרים גם יחד, שניצבו בקו העימות עם ישראל. במקביל, הושקעו מאמצים עצומים כדי להקים תעשייה צבאית מתקדמת, ובכלל זה טילים, בתוספת תחומים צבאיים לא-קונבנציונליים כגון מפעל גרעיני ותעשייה של חומרי לוחמה כימית וביולוגית. כל הצעדים הללו נעשו תוך שיתוף-פעולה עם חברות פרטיות וממשלות אירופיות ודרום-אמריקניות שהעדיפו להעלים עין מן האיום ההולך וגובר מצד עירק ולהפנות אליה את מוצריהן התעשייתיים, הצבאיים והטכנולוגיים, בתמורה לנפט.

שלישית, צדאם חוסיין היה חייב להביא את עוצמתו החדשה לידי ביטוי בחוגים שבהם היתה לה החשיבות הגדולה ביותר – הזירה הפנים-ערבית. נשיא מצרים, סאדאת, שעד מחצית שנות השבעים החזיק בכתר המנהיגות של העולם הערבי כתוצאה מן התפקיד המרכזי שמילאה קהיר בסכסוך עם ישראל, "ערק" בשנת 1977, אחרי הסכם השלום עם ישראל. ואכן, אחרי הסכמי קמפ-דייוויד בספטמבר 1978 והסכם השלום במרס 1979, התייצבה עירק בראש "חזית הסירוב", כינסה את ועידת בגדד הראשונה והשנייה, וכתוצאה משני האירועים האלה גייסה לצדה את כל הערבים נגד "בגידתו" של סאדאת, הטילה חרם על מצרים בגלל יזמת השלום שלה וגירשה אותה מן הליגה הערבית, מילאה תפקיד מרכזי בהעברת משרד הליגה מקהיר לטוניס, והכריזה שאין מה לדבר על פשרה או התפייסות כלשהם עם ישראל. על-ידי כך גזל צדאם חוסיין את כתר המנהיגות מידי מצרים, או לפחות התמודד עליו. ההתעצמות הצבאית שלו הקנתה לו אמינות שאינה פחותה מזו של סוריה, שגם לה היה מערך צבאי רב-עצמה מול ישראל, אבל עושרו העניק לו יתרון על פני יריביו העיקריים בדמשק, שנאלצו להתחנן לסיוע כספי מברית-המועצות וממדינות הנפט הערביות העשירות³.

הפונדמנטליזם האיסלמי
מי – מרכיבי העוצמה.

ג'ורג' בוש - האיש הלא-נכון במקום הלא-נכון בזמן הלא-נכון

ג'יימס בייקר - שר החוץ של מעצמת-על מבקש להתקבל לריאיון אצל ריחן מן העולם השלישי המאיים על שלום העולם. האמנם שלב ראשון לקראת סיום ההגמוניה הגלובלית של ארצות-הברית?

³ עירק אכן יכולה לה-פיק 2-3 מיליון חביות ליום ויותר, והכנסותיה מנפט זה מהוות כתשעים אחוזים מן היצוא שלה.

והותירוהו ללא סגל קצונה, תפגין גם לשיעים שלו, בעירק, שהמהפכה של חומייני אינה יותר מאשר "נמר של נייר", וכי טובה גדולה תצמח להם אם יתייצבו מאחורי המנהיג-הגיבור שלהם, המעניק לארצו גדולה ותהילה.

ג. ההשתלטות על חבל-ארץ זה תכפיל בן-לילה את עושרה האגדי בלאו הכי של עירק בהפקת נפט ובעתודות נפט, תאפשר לצדאם חוסיין לחלוף אפילו על פני ערב הסעודית וליטול את המנהיגות על OPEC על כל הנובע מכך: דעה מכרעת בענייני מחירי הנפט, והשפעה פוליטית וכלכלית בקנה-מידה עולמי.

ד. ההשתלטות על חלק מאירן, תוך אבדות מעטות, תעניק לעירק – זו הפעם הראשונה מאז הקמתה – חוף-ים באורך מאות קילומטרים, שחסרונו מנע עד כה את הקמתו של כוח ימי עירקי במפרץ הפרסי. ההשתלטות על השטח הזה תעניק לעירק גם גבול בטוח שירחיק את האיומים האירניים, תבטיח את פיתוחה של בצרה לבסיס תעשייתי וימי גדול, חופשי מאיומי אירן, תעניק לו שליטה מוחלטת ובלתי-מוגבלת בנתיב המים של שאט-אל-ערב ותאפשר לו לבנות נמלי מים עמוקים נוספים בחופי חוויסטן או במעלה שאט-אל-ערב.

נראה כי כל מה שהיה דרוש לצדאם חוסיין כדי להשיג את מטרתיו פעל לטובתו. ראשית, עקב מעשי הזוועה של המהפכה האירנית, לא היתה כמעט מדינה בעולם – ובוודאי שלא במערב – שהיתה מזילה דמעה על מצוקותיה של אירן במלחמה. שנית, הערבים – ובייחוד הממלכות העשירות במפרץ הפרסי, שהרגישו מאוימות עקב יצוא אפשרי של הפונדמנטליזם האיסלאמי לארצותיהן, כפי שהמשרט בטהרן הכריז שהוא מתכוון לעשות – חשו הקלה כשראו את אירן ועירק אווזות זו בגרונה של זו, במאבק המדלדל את הכוחות של שתיהן. שלישית, בעוד עירק הניית מאספקה בלתי מופרעת של נשק וציוד מברית-המועצות ומספר מדינות מערביות, הוטל על אירן אמברגו עולמי, שפגע בכוחה לטווח הארוך. לפיכך, כל מה שהיה על צדאם חוסיין לעשות הוא לקרוע לגזרים את ההסכם שלו עם השאה משנת 1975 ולחזור ולתבוע את הריבונות הערבית, כלומר – ריבונות שלו, על כל השאט-אל-ערב, המוצא היחידי שלו אל המפרץ הפרסי, ששמו שונה בפי הערבים ל"מפרץ הערבי". תוך שבועות אחדים היו נתחים מחוויסטן בידיו ודומה היה שמטרות המלחמה שלו הושגו במחיר נמוך להפליא ובמהירות רבה.⁴

אלא שצדאם חוסיין שגה למועט בהערכת הלהט הפטריוטי והאידיאולוגי של האירניים. אלה השיבו מלחמה שעה בשאיפת נקם, ובמקום הציוד הצבאי שלהם שהלך ונתדלדל, ושמעולם לא שוקם כל צורכן, הציבו גלי-אדם. עמידתם של האירניים בחורמשארה, המקבילה שלהם לסטאלינגרד, סימלה את תחילת הסוף של ההרפתקה הצדאמית. אמנם, לאירן לא היו עצמת-אש או ציוד צבאי שבאמצעותם יכלה לאיים על עירק בצורה

ישירה כלשהי, אבל גם צדאם חוסיין לא היה מסוגל להנחית על אירן את מכת-המוות שבה תלה את תקוותו. מלחמת ההתשה נמשכה 8 שנים, ותוך-כדי-כך שימשה שדה ניסויים למאגר מטיל אימה של טילים ונשק כימי שפותחו על-ידי עירק.

ולמרות כל זאת, לא גונה צדאם חוסיין על-ידי איש. נהפוך הוא: הוא זכה לעידוד מכל עבר; האמריקנים והאירופים, הסובייטים והסינים, מכרו לו נשק⁵, הקלו עליו במתן אשראי ונטו לראות בו סכר נגד התפשטות הפונדמנטליזם האיסלאמי המאיים על כולם. מתוך אותם חששות המשיכו הערבים להזרים לאוצרו המתדלדל של צדאם חוסיין מיליארדי דולרים כ"הלוואות", בידיעה ברורה שלעולם לא יהיה מסוגל, ובוודאי שלא ירצה, להחזיר זר אותן. הוא אמנם החזיר את ההלוואות, במס-שפתיים שהעלה. צדאם חוסיין הכריז שהמאבק שלו הוא קרב "קדיסייה" השני, החזרה על אותו קרב מפואר במאה ה-7 שבו הביסו הערבים את האימפריה האירנית-ססנית והפיצו את האיסלאם בפרס. המשמעות היא, שהוא עומד בחזית המאבק של כל הערבים במאמץ להכריע את האויב המסוכן ביותר והוותיק ביותר של כל הערבים, ומשום כך הם חייבים להושיט לו סיוע ללא תנאי.

תוך מאמצים נואשים לזכות בתמיכה צבאית ודיפלומטית מצד ארצות-הברית חזר ופנה צדאם חוסיין אפילו לעבר מצרים, שאותה השפיל כל-כך בשנת 1979, חידש את הקשרים הדיפלומטיים עם קהיר והתקרב אל הממלכה ההאשמית הירדנית. על-ידי התפייסות עם "המתונים" בעולם הערבי קיווה צדאם חוסיין גם לבודד את סוריה, יריבתו הגדולה, שתמכה באירן במלחמת המפרץ, וגם להקים גשר בינו לבין ארצות-הברית. הוא ובעלות-בריתו הערביות החדשות יצרו רושם שצדאם חוסיין הוא מדינאי מתון, ש"רוצה באמת שלום" הן במפרץ הפרסי והן בסכסוך הישראלי-ערבי. צדאם חוסיין השמיע רעשים, שהתפרשו כאוותו, שהוא מצדד בהסדר שלום בין ישראל לפלשתינאים, וכי הוא מבקש ליצור יחסים דומים ומקבילים עם ארצות-הברית וברית-המועצות, המסייעת הוותיקה שלו. מדינות ערב שהתיישרו לפי הקו שלו, ממצרים ועד ערב הסעודית, החלו להשמיע את ההאשמה שאירן היא "התוקפנית" ולהלל את צדאם חוסיין כ"עושה שלום".⁶ צדאם חוסיין רוצה בשלום, כך אמרו, ורק האירניים הם קשי-עורף ומסרבים להיענות לגישושי השלום שלו. מדינות אלה, ביחד עם שאר העולם, העדיפו לשכוח מי החל במלחמה בשנת 1980 ומי השתמש באמצעי הלחימה האכזריים ביותר בשדה-הקרב.

מזימתו של צדאם חוסיין צלחה בידו. הוא נמנע מלפתוח חזית שנייה נגד ישראל, שהיתה עלולה לעלות לו בכסאו, למרות ההתקפה ההרסנית של ישראל על הכור הגרעיני שלו ביוני 1981, שגונתה על-ידי כל העולם. נימוקיו היו מוצקים מאוד: לא רק שאין הוא יכול להרשות לעצמו עימות עם ישראל בעודו מבוסס במדמנה האירנית, אלא שאם יעשה זאת יישללו ממנו שני עורקי החיים שהקים במאמצים כה מרובים במהלך המלחמה הממושכת עם אירן. האחד היה הגישה שנפתחה בפניו אל המערב, ובייחוד אל הממשל האמריקני, שחשב שהוא מטפח בעלת-ברית מתונה חדשה שתתרחק, בסופו של דבר,

⁵ מכירות הנשק ממקור רות מערביים הגיעו ל-12 מיליארד דולר במועד כיבושה של כוויית. עלייה של דולר אחד לחבית נפט בעקבות המשבר, מחקה את כל הרווח מן המכירות. המחיר הצפוי לחבית נפט בשנה הראה שונה מאז המשבר הוא כ-34 דולר לחבית, כלומר: עלייה ב-20 דולר לעומת מחירי אוגוסט 1990, או במילים אחרות: אבדן צפוי של כ-228 מיליארד דולר (הער' המערבית).

⁶ הטלוויזיה הירדנית שידרה מדי יום את קריאות השלום של צדאם חוסיין נגד תוקפנותו העקשנית של חומייני, ושליחים שיצאו מטעמו של המלך חוסיין ומטעם מובארכ אל המערב, לחשו על אוזני המדינאים שם את בשורת "המהפך הצדאמי".

⁴ כך הוכח שוב מה ערכם של חוזים חתומים כאשר חותמיהם אינם מתכוונים לרע לקיימם. חוזה זה, אשר הבטיח גבול משותף לאירן ולעירק בשאט-אל-ערב, נתקבל בשעתו כויתור מצד העירקים כדי שהאירניים יחדלו מתמיכתם בכורדים, אך מששכך המרד הכורדי וכוחם שורס, לא היה לצדאם חוסיין כל חפץ עוד בחוזה זה.

נועד לא רק להדק את החבל סביב צווארה של סוריה אלא גם לשפר את תדמיתו של צדאם חוסיין עצמו כמנהיג ערבי מתון ופרגמטי. שנאתו של צדאם חוסיין לסוריה היתה גדולה עד כדי כך שהכריז על תמיכתו בגנרל הפורש עאון שהיה תקוע כקוף בבשרם של הסורים בביירות.

המשבר השני במפרץ הפרסי

למרות שצדאם חוסיין נכווה קשות במלחמה הממושכת נגד אירן, יצא ממנה ללא שריטה מבחינה פוליטית ופסיכולוגית. כ"מנצח" במלחמה הזאת, שבה הגן, לטענתו, על עניינם של הערבים, היתה ההילה סביבו זוהרת יותר מתמיד. סנאטורים אמריקניים שביקרו אצלו באביב 1990, וביניהם גם רוברט דול, חזרו משם מוקסמים מאישיותו "ההגיגנית, הפרגמטית והמתונה". איש לא גינה אותו על מעשי הזוועה שביצע, ובמערב היו הכל כמכושפים מנימוסיו ומהתנהגותו. צדאם חוסיין העריך שההתפתחויות במזרח אירופה עומדות במרכז ההתעניינות של המערב, שהוא עצמו מורכב מ"משטרים רכרוכיים", אשר באווירת השלום, ההתפייסות והשגשוג הכלכלי החדשה שהחלה לעמוד בראש מעייניהן של הדמוקרטיות המערביות, איבדו את הרצון ואת היכולת להילחם למען אינטרסים המצויים מעברו השני של האוקיינוס⁸. האחרים ממילא לא ינקפו אצבע: הגוש המזרחי שקוע בבעיות משלו, ומדינות ערב העיקריות הן בעלות-בריות.

הצורך ביותר נפט ובגישה לים המשיך להיות הדיבוק הקבוע של צדאם חוסיין. מכיוון שהתברר כי אירן אינה מגלה נכונות למלא את הצרכים האלה, צריך לחפש במקום אחר. ייתכן שהעריך את המצב הגיאוגרפוליטי סביבו על פי קווי המחשבה של היטלר: הוא סבר שכוויית, כמו צ'כוסלובקיה, היא מדינה קטנה וחלשה, שקל לבלוע ולעכל אותה, והיא תספק את שני הצרכים של צדאם חוסיין – שליטה ביותר מאגרי נפט וחוף במפרץ הפרסי. ירדן, במערב, בעלת-בריתו הקרובה ביותר, היא מועמדת אידיאלית ל"אנשלוס", מפני ששתי המדינות נשלטו בידי השושלת ההאשמית והיו מקורבות למדי זו לזו. עדיין היה אויב רב-כוח ממזרח, אירן, אבל מוטב להצטרף אליו מאשר להילחם בו. לפיכך, בחקונו את הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, חשב צדאם חוסיין שאם וכאשר יהיה צורך, מוטב לפייס את האויב הזה במזרח כדי שיוכל לרכז את כל כוחותיו במקום שבו הם דרושים – בדרום, קודם כל כדי "להחזיר" את כוויית לחיקה של עירק⁹, ואחר-כך, אם הכל יתנהל כשורה, ינעץ את שיניו באגס העסיסי הקרוי ערב הסעודית, שגם היא מדינה "אחות" ערבית, עשירה וחלשה.

בדומה למצבו המסוכן של היטלר במלחמת-העולם השנייה, כאשר חשש מתגובתה של בריטניה למהלכיו באירופה, היה צדאם חוסיין מוטרד מאוד מעצמתה הצבאית של ישראל. אבל הוא העריך נכונה שישראל מרוחקת מדי, ושאינן לה אמצעים או עניין להיות מעורבת במלחמה שאינה מלחמתה. בדומה להיטלר, עורר ויכוח מלאכותי עם כוויית על מחירי הנפט ועל שדות הנפט ברומיילה. הוא גם פיזר הבטחות על ימין ועל שמאל

מן המחנה הסובייטי, והשני, שיאבד את ציר האספקה היחיד שלו דרך נמל עקבה בירדן. שהיה נתון לחסדי התותחים הישראליים המוצבים במרחק 3 ק"מ בלבד ממנו.

משום כך, כשנסתיימה מלחמת המפרץ באוגוסט 1988, יכול היה צדאם חוסיין לטעון – לקול תשואותיהם של הערבים ושל המערב – שזכה בניצחון, למרות שלמעשה החזיק בידיו שטחים קטנים בלבד, חסרי כל משמעות, מאדמתה של אירן, ולא השיג אפילו אחת ממטרות המלחמה הראשוניות שלו. צדאם חוסיין שילם מחיר נורא: 200,000 אבדות, משק הרוס, חובות אדירים ומדינה הזקוקה לשיקום. אבל הוא נהנה מהילת המנצח, מעמדו נותר ללא פגע, והאשראי שממנו נהנה במערב היה גבוה עד כדי כך, שאפילו ההתקפה הברברית על האזרחים הכורדים שלו עצמו, בעיירה חלבגיה, בשנת 1988, וההשמדה השיטתית של מאות יישובים וכפרים כורדיים לא הביאה לגינוי כלשהו מצד העולם.

במקום זאת, זכה צדאם חוסיין לתשבחות על "מתי-נותו". הוא החל לחמש מחדש צבא בן מיליון איש שרכש ניסיון קרבי רציני במהלך שמונה שנות המלחמה נגד אירן, ועסק במאמצים דיפלומטיים נמרצים כדי לקדם את מעמדו בעולם המערבי והערבי. במקום לראות בדיכויים של הכורדים מבית צעד מכין כדי שתהיה לו יד חופשית להשיג "מרחב מחיה" מעבר לגבולותיו, כמו ב-1975, העדיף העולם לעצום עין ולראות בזה עניין פנימי. לאחר שהטיל אימה על המתנגדים בחזית הפנימית, פנה כלפי חוץ: מצד אחד, החל להזכיר לישראל שההתקפה שלה משנת 1981 לא נשכחה, ואיים שיש ביכולתו להשתמש בטילים ובנשק הכימי שלו כדי "לשרוף את מחצית ישראל" (הוא מעולם לא אמר מה יעשה במחצית השנייה), ועל-ידי כך רכש לעצמו מחדש את המעמד של מי שעומד בראש העניין הערבי והפלשתינאי. הצבא העירקי העצום, שצדאם חוסיין המשיך להחזיק בו למרות שביתת-הנשק עם אירן, היה מספיק כדי להבטיח את אמינות האיומים שלו וכדי להפוך אותו לגיבור בעולם המדיני הערבי. מצד שני, חתם צדאם חוסיין על סדרה של הסכמים כדי לבודד את סוריה וכדי לשמוט את הקרקע מתחת לחתירתה ל"שוויון אסטרטגי עם ישראל", שהיה מבטיח לה את מעמד המנהיגה בעימות עם ישראל. ההסכם המרובע שנחתם בין עירק, מצרים, ירדן ותימן⁷,

מאהד מלך סעודיה. מאז ה-2 באוגוסט הרוויח 15 מיליארד דולר מעליית מחירי הנפט

⁸ מאוויילב אלה אושרו עלידי עגריית ארצות-הברית בבגד, שבשיחתה עם צדאם חוסיין עם תחילת המשבר בכוויית, באוגוסט 1990, הבהירה לו שאין פני ארצות-הברית לעימות עמו.

⁷ החוזה נחתם בשנת 1989 והיה אמור להפוך לגרעינו של שוק ערבי משותף.

⁹ צדאם חוסיין העלה טיעונים "היסטוריים" לפיהם שייכת כוויית לעירק, ונגדעה מן הגוף החי העירקי על-ידי הארי מפריאליזם הבריטי. אלה הן ממין הטענות שהעלה היטלר בקשר לאחזיקותה של גרמניה כלפי השטחים והמושבים גרמנים. עד העת החדשה גם עירק לא היתה עצמאית, ועל כן לא היו לה גבולות כלשהם משלה. משום כך, זכותה של כוויית להתקיים אינה נופלת מזכותה של עירק, ותביעתה של עירק למדינה ערבית גדולה יותר אינה עדיפה על "זכות" דומה שהסורים או הלובים יכולים לעורר.

אסאד ומובארק - אויב אויבי הוא ידיו. ברית בלתי-קדושה של שונ-אים בנפש בנפתוליה הבלתי-צפויים של הפו-ליטיקה המזרח-תיכונית

יצחק שמיר - מחירו הג' בזה של ה"פרופיל הנ' מוך"

בית-המלוכה הכווייתי, ובעקבותיו – גם להדחתם של הנסיכים השולטים בערב הסעודית. אחרי ככלות הכל, לו היתה המטרה האמיתית בגדד, הרי איום סורי ישיר בגבול עם עירק היה הרבה יותר יעיל מאשר העברה מהוססת ובלתי-יעילה של כוחות סוריים למדבר העירקי. אבל צדאם חוסיין, שגמר אומר לא להרפות מן הסרף הכווייתי שלו, נוטף חלב ודבש כשהוא פונה אל העולם החיצוני: הוא רוצה משא-ומתן, כך הוא אומר, ולא מלחמה. הוא מבקש הסדר בדרכי שלום, כך הוא מבטיח, אם שדות הנפט והאי בוביאן יישארו בידי עירק. הוא מוכן לשחרר את כל "אורחיו" הזרים, כך הוא טוען, אם יובטח לו שלא יותקף. שר החוץ שלו מתרוצץ בכל העולם ומבטיח שלמנהיגו יש כוונות שלום, והמסר כבר נקלט במקומות מסוימים. תהלוכה של מדינאים בכירים מתדפקת על דלתו של צדאם חוסיין: וילי ברנדט, אדוארד הית', יסוהירו נקסונה, וכולם באים להתחנן על נפשם של בני-הערובה שלהם, ויחד עם זאת הם מספקים את תאוותו של הרוזן להתייצב באור הזרקורים הבינלאומיים ואת תחושת החשיבות העצמית שלו. אבל המסר של צדאם חוסיין לעמו ולערבים שונה: עמידה איתנה של הערבים-מוסלמים נגד הצלבנים החדשים הרוקמים מזימות נגד המולדת הערבית ונגד המקומות הקדושים לערבים. הוא מסית את אזרחי ערב הסעודית להתקומם נגד הניצול מצד השליטים האנוכיים שלהם, הנהנים מזכויות-יתר, ואת עמי מצרים וסוריה – להתמרד נגד הקנונייה שבין שליטיהם למערב. סוכנים עירקיים אחדים כבר נתפסו במצרים כשהם מנסים לקשור קשר נגד המשטר.

ההתגרות המצויאסטית של צדאם חוסיין במערב ובארצות-הברית הביאה לו תמיכה עממית גורפת בעולם הערבי והמוסלמי. בירדן נערכות כמעט מדי יום הפגנות המונים למען צדאם חוסיין, הן על-ידי לאומנים ערבים והן על-ידי פונדמנטליסטים איסלאמיים; והמלך חוסיין, ככל הנראה הידיד ואיש המכירות הטוב ביותר של צדאם חוסיין, אינו עושה דבר כדי למנוע אותן. הפלשתינאים רואים בו צלח אדין חדש, הגיבור המוסלמי הכורדי (איזו אירוניה!) מימיה-הביניים שאיחד את המוסלמים וגירש את הצלבנים מארץ-ישראל. עם פרוץ המשבר נשא המופתי של ירושלים דרשה באוזני המאמינים, וקרא להם להושיט יד לצדאם חוסיין במאבקו נגד הניאור-אימפריאליזם האמריקני. באוזני בני עמו, התומכים בו, ככל הנראה, למרות הלחצים של האמברגו, ואולי דווקא בגללם, מבטיח צדאם חוסיין ניצחון ותבוסה נוראה לאמריקנים ש"יאלצו לספור את הגוויות שלהם מיד עם תחילת המלחמה". הוא מפציר באזרחי עירק "לאכול תמרים ולשתות מים", ולועג לאמברגו על מזון שהוטל על-ידי המערב. הוא מעודד את החקלאים לספק את צורכי עצמם, את האוכלוסייה העירונית – לצורך פחות, ואת חייליו – להתכונן לקרב. איכשהו הוא מצליח להסתיר מן ההמונים את הסכנה האורבת להם, והם ממשיכים לבטוח בהנהגתו של השליט.

שאיין לו שום כוונות התקפיות כלפי כוויית, והבטיח לבעלי-בריתו, וביניהם לנשיא מובארכ אישית, שהוא מחפש פתרון של שלום ל"סכסוך". אחרי ככלות הכל, הוא חייב לשייח' של כוויית מיליארדי דולרים שהחזיקו את עירק על הרגליים בימי המלחמה עם אירן. כיצד הוא יכול להיות כל-כך כפוי-טובה ולגמול לה בתוקפנות? לא מתקבל על הדעת.

ב-2 באוגוסט הלם צדאם חוסיין ב"מלחמת בזק" שהביכה את יריביו וידידיו כאחד. הוא זכה לגינויים מפי רוב מדינות ערב, כל אחת וסיבותיה עמה: סוריה חרדה מפני עצמתו הגוברת והולכת של צדאם חוסיין, ולכן ששה להשתתף במהלך נקמה כל-ערכי נגדו. מובארכ, שנפגע באופן אישי מכך שנפל ברשתו של צדאם חוסיין, נאלץ להודות שהברית שכתר עם עירק ויחסו האינטימיים עם צדאם חוסיין היו גילויי נאיביות מצדו. ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, מזועזעות וחרדות לחייהן, מיהרו לאמץ כל אמצעי אפשרי לבלימת התקדמותו של צדאם חוסיין. המערב, שהופתע מתבונתו ומתוקפנותו של צדאם חוסיין: שהושפל על שזה הצליח להערים עליו ולעקוף אותו; שחרד מן התוצאות של הפקרת 20 אחוזים מעתודות הנפט בעולם (עירק וחצי-האי ערב) לחסדיו של הרוזן, החליט – לאחר היסוסים רבים – לפעול. כפי שהעריך צדאם חוסיין, הסבירות הגבוהה ביותר לפעולה נגדו היתה מצד ארצות-הברית, אבל זו היתה מרוחקת והסתנית. אם לא תחליט לפעול מיד באמצעות טילים או מהלומות מן האוויר, לפני שעירק תתחפר ותתבסס בכוויית, יידרשו לה חודשים רבים כדי לרכז כוחות צבאיים שווי-ערך לכוחות שהיו בווייטנם בשיא המלחמה שם, כלומר, כ-500,000 איש. חוץ מזה, יתברר לאמריקנים שתנאי המדבר בלתי נסבלים: חום, אבק, פוריות איסלאמית, סביבה ערבית-מוסלמית עוינת, מחסור באלכוהול, הרגשת בזידות וחוסר ודאות בקשר לתוצאות הסכסוך.

צדאם חוסיין ניצל מיד קשיים אלה כדי להרוויח זמן. הוא החל ללעוג למטרות המלחמה של האמריקנים: הגנה על שייח' ועל משפחתו ש"יידדו" באופן שיטתי את אוצרות עמם לצורכיהם הפרטיים. האם זו הנורמה הדמוקרטית שאמריקה מעלה על נס? אמריקה לא באה לכוויית כדי "להגן על הלגיטימיות", כפי שהיא טוענת, אלא כדי להוריד את מחירי הנפט, אחרת מדוע לא התערבו כאשר אינדונזיה פלשה לטימור, כשלוש תקפה את צ'אד, או ישראל – את הגדה המערבית? האם ראוי לאמריקנים צעירים להילחם ולמות למען מחירי הנפט¹⁰? ההפגנות נגד המלחמה ובעד "החזרת הבחורים הביתה" שנערכו בארצות-הברית אימתו את חישוביו של צדאם חוסיין ועלו בקנה אחד עם כוונותיו. יתר על כן, הוא משוכנע שהלחצים מצד ההמונים במדינות הערביות-מוסלמיות, הסולדים מנוכחות ה"כופרים" על אדמות ערב, ובייחוד בקרבת המקומות הקדושים לאיסלאם, יאלצו אותן לבסוף להיכנע ולגרש את הצבאות המערביים מאדמתן. צדאם חוסיין אינו מייחס חשיבות לתפקידן של מדינות ערב שמיהרו לעזרת הסעודים, מפני שהוא מבין היטב שאין הן נמצאות בערב הסעודית כדי לסייע לאמריקנים אלא כדי להבטיח את הנתח שלהן בעושר הסעודי, אם ספיחי המלחמה יביאו להדחתו המוחלטת של

¹⁰את מלאכת התעמולה של צדאם חוסיין מבצעים שדרני רשתות הטלוויזיה האמריקנית, המתחרים ביניהם על חסדיו. וכבר נאמר שאילו עמדה הטלוויזיה לרשותו של היטלר, בעלות-הברית לא היו מנצחות במלחמת העולם (הערי המערכת).

ספיחי המשבר: הסדר החדש

במשך 11 שנות שלטונו עשה צדאם חוסיין חיל. דעתו על עצמו, על עירק תחת מנהיגותו ועל הסדר האזורי שהוא רוצה לכוון, לא השתנתה. הוא נחוש החלטה, ערמומי, ויש לו אמצעים להגשים את חלומו. ייתכן שהוא פרגמטי בבחירת האמצעים, אבל לעולם אינו סוטה מן המטרות שהציב לעצמו. צדאם חוסיין הוא כיום בתחילת שנות החמישים לחייו, בריא, חזק ופופולרי, ואין לו סיבה למהר. מה שלא יוכל להגשים היום, ינסה מחר. הוא ניסה את מזלו נגד אירן לפני עשר שנים, ולמרות שלא הצליח, יצא מן המאבק מחוזק דיו כדי לנסות שנית. הוא דחה יישום חלק ממרכיבי האסטרטגיה שלו עד שעצמתו תאפשר לו לפעול; מכיוון שנבלם עתה בכוחי על-ידי המערב, לא יתקוף בינתיים את ערב הסעודית, וימשיך להכחיש שהיו לו אי-פעם כוונות כלשהן כלפיה; מכיוון שהוא חושש מתגובה קטלנית מצד ישראל, שאיננה ששה לראותו שכן שלה, דחה את ה"אנשלוס" של ירדן; מכיוון שהוא לחוץ מצד דרום, כרת ברית שלום עם הארכי-אויבת שלו, אירן, ואפילו ויתר לטובתה על ההישגים הדלים של שמונה שנות המלחמה. זה הכל בינתיים. בהזדמנות המתאימה לא יהסס להמשיך.

אחרי שיחלוף המשבר במפרץ הפרסי ייתכנו שני תסריטים אופטימיים עבור צדאם חוסיין. האחד הוא יישוב הסכסוך "בדרכי שלום", והאחר הוא מלחמה, שבה יחזיק מעמד למרות הכוחות הנערכים נגדו.

בתסריט הראשון ייתכן שצדאם חוסיין ייסוג מכוויית אחרי ששאיפותיו לקר-חוף ולשליטה ביותר נפט יבואו על סיפוקן, לפחות בחלקן; אבל מה אחר-כך? האמריקנים והאחרים יצאו, וצדאם חוסיין לא יהסס להלום שנית, בהנחה שהזרים אינם יכולים לשחק את המשחק היקר והממושך של כניסה ויציאה פעם אחר פעם. שום ברית ערבית אינה מסוגלת לאיים עליו, לא רק מפני שמלחמה פנימית מאוד לא פופולרית בקרב ההמונים הערביים, אלא גם משום שכל כוח ערבי החזק דיו כדי לבלום את צדאם חוסיין בגבולותיו יהווה איום על המדינות שיארחו אותו (כוויית, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות). חוסר האיזון וחוסר השוויון בין מדינות ערביות חזקות, אך עניות, העשויות להציב את כוחותיהן בחצי-האי ערב, לבין הממלכות העשירות אך החלשות, הזקוקות להגנה, עמוק מדי ובולט מדי מכדי שיחזיק מעמד לאורך זמן.

גם התסריט השני אינו חיובי, מנקודת ראותו של צדאם חוסיין. הצבא שלו למוד מלחמה ומנוסה דיו כדי לספוג התקפה ערבית-מערבית משולבת ולשרוד אחריה. גם אם ייהרס הבסיס התעשייתי והטכנולוגי שלו, הוא מסוגל להקים אותו מחדש תוך עשר שנים כשהוא נעזר בהכנסות המדינה מנפט. גרמניה ויפן שאחרי מלחמת-העולם השנייה משמשות לו דגמים מעוררי תקווה. יתר על כן, מלחמה כזאת עשויה לגבש את ההמונים סביבו בצורה הדוקה יותר, כל עוד לא ייגרמו לעירק חורבן והרס כלליים.

תסריט שלישי, פחות אופטימי, עשוי להיות סיבה לריכוכו של צדאם חוסיין בטווח הקצר, מתוך תקווה

לחזור ולגלות עמדה נוקשה אחרי חלוף הסערה. אם האמריקנים ובעלי-בריתם יניחו לו לשרוד, ולו גם במחיר ויתור על השלטון, יוכל צדאם חוסיין לנסות, כמו נפוליאון באי אלבה, לחזור ולהשתלט על האימפריה שלו. תסריט כזה יוצא מתוך הנחה של מלחמה הרסנית שתשמיד את כל התשתית הצבאית והכלכלית בעירק, תגרום לאבדות רבות ותאלץ את צדאם חוסיין להיכנע. אבל יש להניח שהוא יעדיף לכוף את ראשו ולהמתין להזדמנות לחזור ולבנות את ארצו מן ההריסות, אלא אם כן, כמובן, יחוסל פיסיית בצורה כזאת או אחרת תוך כדי המלחמה.

כך או כך, ברור שהמזרח התיכון יהיה מקום שונה לחלוטין בעידן שאחרי המשבר במפרץ. או שצדאם חוסיין ישמור איכשהו על כוחו, ואז ינסה פעם אחר פעם לבסס את עצמו כדי לחזור ולהשיג את יעדיו האסטרטגיים: שדות הנפט בחצי-האי ערב ו/או בחוף האירני, ודריסת-רגל באחד משני חופי המפרץ, או בשניהם. אם יפול, אין זה בטוח כלל שבמקומו יבוא משטר פרו-מערבי נוח יותר. בהעדר מסורת של דמוקרטיה ושלטון על-ידי העם עצמו, קיימות שלוש אפשרויות במקרה שצדאם חוסיין יחוסל: או שעירק תתפורר וחלקים ממנה ייחטפו על-ידי כוויית שתקום לתחייה, ועל-ידי סוריה, תורכיה, ירדן והכורדים; או שתקום רודנות חדשה תחת הנהגתו של אחד מיורשי צדאם חוסיין, שגם היא תתמודד. בטווח הארוך, על ההגמוניה בעולם הערבי ותנסה להשיג את יעדיו האסטרטגיים; או שהפונדמנטליזם האיסלאמי, בהנהגת הרוב השיעי בעירק, יעלה על הבימה, עם או בלי שיתוף-פעולה מצד אירן השכנה.

נוכח הניסיון שנרכש לאחרונה בירדן, באלג'יר, ביהודה ושומרון ובעזה, כאשר חופש ביטוי יחסי חשף תנועות פונדמנטליסטיות איסלאמיות חזקות, יש להניח שאם יניחו לעירקים לבחור, הם עלולים להעדיף משטר כזה. רגשות הציבור יזדהו עם האיסלאם, ואולי דווקא בעירק יותר מבמקום אחר, אחרי שינופץ חלום הלאומנות הערבית בהנהגתו של צדאם חוסיין.

הלקח שאנו יכולים להפיק משני המשברים במפרץ הפרסי הוא, שבאופן פרדוקסלי אפשר לשמור על יציבות במזרח התיכון רק בחברות אוטוריטריות מסורתיות המדכאות כל ביטוי של דמוקרטיה: מצרים של נאצר, סוריה של אסאד, ערב הסעודית וממלכות אחרות. אבל המשטרים האלה, אשר למרבה הצער נשענים על גחמותיו של אדם אחד ושל החוג הפנימי המתקבץ סביבו, עלולים גם לפתוח במלחמות ולנקוט יזמות אחרות המערערות את היציבות, ללא כל דעת-קהל פנימית שתעכב בעדם. עובדה היא, שכמעט כל המלחמות במאה ה-20 נגרמו על-ידי משטרים אוטוקרטיים מסוג זה או אחר, בעוד המדינות הדמוקרטיות נגרו אל הסכסוכים האלה מתוך הגנה עצמית. אבל לרוע המזל, אין אנו רואים באופק, לפי שעה, דמוקרטיה בריאות ושורשיות שתהיינה חלופות בנות-קיימא לרודנויות האלה; ולפיכך אי-אפשר לתלות תקוות גדולות מדי ביציבות על בסיס דמוקרטי.

לאור זאת (או אולי מוטב לומר – באפלה זאת), אפשר להבין את הבעיה החמורה של לגיטימיות הניצבת בפני רוב המנהיגים הערביים. המלך הסעודי העניק לעצמו את התואר "חאדים אל-חראמיין" ("ישומר שני המקומות הקדושים"); צדאם חוסיין מניף את נס הג'יהאד נגד

המערב ונגד ישראל; חוסיין המלך שב על עקבותיו, למוצאו ממשפחת הנביא מוחמד, ואסאד ניצב כמנהיג הלאומנות הערבית. וכולם בוחשים בבעיה הפלשתינאית הנצחית. אבל כולם יודעים שהם אינם מייצגים איש, וכי איש לא בחר בהם ולא הביע הסכמה לכוח שנטלו לעצמם.

אם יפתחו השליטים האלה בתהליך של ליברליזציה הדרגתית בתוך מסגרת שאיבדה את אמינותה, ימצאו את עצמם לכודים בתוך תהליך בלתי-הפיך שיסתיים בהדחתם, כמו יאקש בציכוסלובקיה, רקובסקי בפולין,

קרנץ בגרמניה המזרחית ומלאדנוב בבולגריה (מי זוכר היום את השמות האלה?). אם יסולקו, יש להניח שהפונדמנטליסטים האיסלאמיים הם התנועה המאורגנת והפופולרית ביותר העשויה לתפוס את מקומם, כפי שאפשר להיווכח מן ה"בחירות" לפרלמנט הירדני שנערכו אשתקד, וכפי שמוכיחה נטילת ראשות הפרלמנט על-ידי מוסלמי כזה. התפתחות כזאת, שיכולה להתחיל בעקבות "הסדר החדש" בעידן הבתר-צדאמי, אינה דווקא מה שדרוש לארצות-הברית ולמערב ■